

Franco lotsarazi zuen fusilatzea

Pedro Barroso, Euskadiko Gerrillari Erakundeko komandantea, Hego Euskal Herrian sartu zen lehen euskal maki taldeko burua zen. 1945eko udan epaitu zuten Donostian, eta Franco eta nazioarteko diplomatiko asko bertan zirenez, Gasteizera eraman zuten fusilatzerara, eskandalua saihesteko. Irailaren 11 zen.

| AITOR AZURKI |

HONDARRIBIA, 1944ko azaroaren 18a, gaua. Lehen euskal gerrillari taldeko aurreneko bost kideak txalupan hondartzaratu dira Hendaiaetik. Pedro Barroso Segovia komandante komunista dute buru. Helburua, Gipuzkoan eta Bizkaian makiak kokatu eta barreiatzeko saiakera egitea.

Eurentzat azken bidaia izango zen hura. Batik bat Pedro Barrosorentzat. Izan ere, hamar gizonez eta emakume batez osatutako taldea egun gutxira atxilotu zuen polizia frankistak. Hasiera batean Donostiako Loiolako kuartelean egindako gerra-epaiketaren gehienak heriotzara kondenatu nahi bazituzten ere, azkenean komandanteari ezarri zioten zigor gorena.

“Azkeneko aldiz epaiketa baino lehen ikusi nuen Barroso, patioan ginela gainerako presoekin. Bera ziur zen fusilatuko zutela. Epaiketaren ondoren, heriotza zigorrera kondenatu zuten eta soilik morsez hitz egiten genuen biok ziega batetik bestera. Kartzelan ezagutu nuen *El Dia* egunkariko zuzendaria, nazionalista, eta, heriotza zigorra konmutatzeko saiakera egiteko eskatu nion, baina ezin izan zuen deus egin”, gogoan du 98 urteko Marcelo Usabiagak, aipatu taldeko maki ohiak.

Hala ere, hura fusilatzeke arazo handi bat zuten faxistek. “Uda izanik, Gasteizera eraman behar izan zuten fusilatzerara, hilabete horiek Donostian igarotzen zituztelako bai *Caudillo*ak, bai nazioarteko ordezkari diplomatiko guztiek. Nazioarteko lotsa izan zitekeen fusilamendu hura, eta modu ‘diskretu’

batez hil zuten”, azaldu du Mikel Rodríguez historialari eta *Maquis. La guerrilla vasca. 1938-1962* liburuaren egileak.

“Barrosok Ondarretako kartzelako apaizarekin pasa nahi izan zuen azken gaua, oso pertsona ona zelako, nazionalista. Hala izan zen, eta Gasteiztik itzuli zenean, Barroso pertsona zintzoa eta amaierara arte ausarta izan zela esan zuen apaizak”, dio Usabiagak, azken uneok berreskuratzu.

Gerrillari guztiak poliziaren atzaparretan erori ziren, batzuk Meliton Manzanasek torturatu zituen –tartean Barroso bera–. José Gandiak baino ez zuen lortu ihes egitea

Euskal makien abangoardia

“Gu maki talde berezi baten etorreraren zain geunden. Eibarren hori zen gure kezka bakarra, eurei laguntzea. Hamar bat ginen eta kalean batzen ginen”. Ignacio Gaspar Álvarez zendutako gallartar komunistaren hitzak dira, Eibarren gerrillarion laguntza-taldekidea zena une horietan.

Barroso eta Usabiagaren taldea

Gipuzkoan sartu eta hurrengo gauean, Bernardo Zamora Iriarte *Beñat* kontrabandistak beste sei kideak ere pasa zituen txalupan Hego Euskal Herrira.

Hala, gerrilla matxinada piztuko zuen aurreneko taldea bi zatitan bidali zuten Gipuzkoara. Argazki bana zeramaten denek, Iparraldean atereak, Hegoaldera pasatakoan dokumentazio faltsua egiteko. “Bigotea kamuflatzeko utzi nuen”, gogoan du Usabiagak. Ondoren, Gipuzkoan jada, Donostia, Eibar eta Bilborako bidea hartu zuten borrokalariak hiru taldetan banaturik.

“*Otxabiña*, Huerga eta González Suárez etorri ziren Eibarrera, eta desagertutako Sau-

1944ko azaroan gerrillari taldeek muga igaro zutenean, argazki bana zeramaten Hego Euskal Herrian dokumentazio faltsua egiteko. Poliziak argazki horiek atzeman zizkien atxilotu zituenean; Ferrolgo artxibo militarrean egon dira gaur arte, argitara gabe. Goian, Pedro Barroso gerrillarien buruaren argazkia Irungo mugako poliziaren dokumentuan itsatsia.

txi baserrian gorde nituen. Ez zutenez dokumentaziorik, González Suárezi nik eman nion nirea. Hala erori ginen gu, ziztu bizian... Etxean harrapatu ninduten lo poliziek eta besteak baserrian”, dio Álvarezek. Denak poliziaren atzaparretan erori ziren –batzuek, tartean Barrosok berak, Melitón Manzanas ospetsuaren torturak jasan zituzten–. Batek, ordea, ihes egitea lortu zuen: José Gandiak, hain zuzen.

Pedro Barroso, zehazki, abenduaren 3an atxilotu zuten Bilbon. 1916an Toledon (Espainia) sortua, lanbidez igeltseroa zen Bartzelonan. Komunista, PSUC alderdikoa kidea izaki, 1946ko Gerran kapitain eta Tole-doko Herri Tribunaleko kide izan zen. Atxilotu eta Bartzelonako La Modelo espetxean sartu zuten 30 urteko zigorrarekin. Baina 1944ko uztailaren Iparraldera ihes egitea erdietsi eta berehala maki sartu zen, 102. Dibisioko komandante gisa; azkenean, gerrillari talde bereziarekin muga igarotzean atxilotu zuten arte. Gerrillari batek taldekideen izen-abizenak eta karguak jartzen zituen paper bat zerman eta hori nahikoa izan zen epaile frankistak Barrosori heriotza zigorra

ezartzeko. “Behin eta berriz esan nien soinean datuak eta paperak ez eramateko. Azkenean, guretzat salbazioa izan zena –ni soldadu hutsa nintzela esan bainion epaileari–, Barrosorentzat akabera izan zen”, gogoratu du Usabiagak.

Makiak Hegoaldean barna

1944. urtean Francoren aurkako gerrillak sartzen hasi ziren Nafarroan. Baina porrot handia izan zela ikusirik –frankistek euren indar armatu eta polizialak bertan batu baitzituzten–, Aran bailarako inbasioa hasi zuten *Espainiako Birkonkista Operazioa*-ren barnean. Taldeotan hamaika euskaldun zeuden; baita atzerritar antifaxistak ere. Hala ere, azkenean Arango eraso bortitza ere hanka-sartze itzela izan zen, makina bat gerrillari hil baitzituzten.

Bi porrot horien ostean, borrokalariak talde txikitan sartzea erabaki zuten antifrankistek. Halatan, Frantzia ziren maki espainiarren erakundearen barnean Euskadiko Gerrillari Erakundea sortu zuten, Victorio Vicuña lasartearra buru zela. Muga igarotzeko aparatua Asensio Arriolabengoak zuzentzen zuen; itsasoz eta batik bat Nafarroatik

MAKIAK EUSKAL HERRIAN

Ezker-eskuin: Regino González Moro, Nicolas Chopitea, Marcelo Usabiaga, Manuel Mico, José González Suárez, José Gandia (ihes egitea lortu zuen taldekide bakarra) Javier Lapeira, Esteban Huerga, Bernardo Zamora Iriarte Beñat (mugalaria), eta Victorina Castan (taldeko emakume bakarra).

oinez igaro ohi ziren makiak. “Espainiar gerrilla-zuzendaritzan euskaldunak baziren asko, baina ezin da jakin zehazki zenbat euskaldun zeuden denera makietan, han-hemenka baitzeuden nahasturik; garaiko PCEn dokumentazio asko ez da existitzen edo oso kalteturik dago. Gainera, izenen zerrendak ikustearekin ez da nahikoa”, dio Rodríguezek. Eta Euskadiko Gerrillari Erakundearen zenbat lagun ote? “Behe Pirinioetako Brigadak, esaterako, Iparraldeko gune menditsuenak naziengandik askatu zituen, eta 300 lagun inguru ziren”, azaldu du euskal makien kopuruz. Usabiagak ere zenbaki bera bota du: 300 inguru.

Asmo argi eta garbia zuten: Bizkaian eta Gipuzkoan sustatuz, Nafarroa eta Gipuzkoa arteko gune menditsuetan jardutea. “Baina hemen mendiak oso populaturik daudenez, ez dira nahikoak makiak gordezke. Hori dela eta, ondoren, hiri-gerrilla ezartzeko saiakera egin zuten Bilbon”, esplikatu du historialariak.

Haatik, gerrilla ez zen Euskal Herrian errotu. Lehenik, “poliziak eta armadak atxilotutakoak eta hildakoak hamaika” izan zirelako. Ondarretako kartzelan, kasu, “80 edo 90 maki” bazirela adierazi du Usabiagak. Bigarren zioa, herritarren laguntzarik eza izan zen: “Hegoaldean jendeak zuen beldurraren ondorioz —dio Rodríguezek—, maki batzuk Iparraldera itzuli ziren, beste batzuek desertatu eta euren herrietara jo zuten bizitza normala egitera, eta beste batzuek Europako Mendietara jo zuten. Egokitzeo zailtasun handiak izan zituzten Euskadin”.

Bi aldeetako ezberdintasunak

Iparraldean ziren euskaldun gerrillariak animoa goran zuten oso: “Iparraldera heldu bezain laster, *Otxabiña* eibartarra ezagutu

nuen eta egun gutxitan Eibar hartuko genuela esan zidan! Ni zur eta lur geratu nintzen berari begira, Gipuzkoatik ihes egin bainuen eta banekien nolakoa zen egoera”, kontatu du Usabiagak bere taldekide Víctor Lumberri *Otxabiñari* buruz hizketan. “Desertzioen gakoa da hori: gerrillari askok ez zuten pentsatzen halako borroka latzak izango zirenik, euren atzetik aliatuak sartuko zirela ere uste zuten, eta herria eurekin matxinatuko zela diktaduraren aurka. Nazioarteko demokraziek Francorekin zerbait egingo zutela pentsatzen zuten, gainera. Eta oso

bestelako egoera topatu zuten Hegoaldera joandakoan: laguntzarik ez, jazarpen ikaragarria... Barrosoren taldeak, orde, bazekien frankismoa ez zela egun batetik bestera eroriko”, gaineratu du Rodríguezek.

Hegoaldeko herritarren artean izua handia zen oso. Hala berretsi du maki zaharrak: “Heldu ondoren Donostiara joan ginen, baina

garai horretan beldur handia zegoen gizartean eta ez genuen ezkutatzeko etxerik aurkitzen. Lagunengana joan eta inork ez gintuen nahi”.

Honi beste gauza bat lotu behar zitzaion: infiltratuak. “Guardia zibilek eta soldaduek muga zeharkatzen zuten maiz, batzuetan kalez jantzita makietan infiltratu nahian, eta beste batzuetan uniformeaz, tiroak jotzeko prest. Zenbait gerrillari tiroka hil zituzten Iparraldean”, azpimarratu du Rodríguezek. Usabiagak, hain zuzen ere, espia baten kasua oso gogoan du: “Zulueta delako bat ezagutu nuen Iparraldean; berarekin garagardo batzuk eta guzti edan nituen. Gu atxilotu ondoren Ondarretako kartzelan azaldu zitzaigun poliziarekin; denok ezagutu gintuen! Espetxean geundela, Barrosok esan

Arango bailarako porrotaren ostean, talde txikitik sartzea erabaki zuten antifrankistek. Testuinguru horretan sortu zen Euskadiko Gerrillari Erakundea, Victorio Vicuña lasartearra buru zela

MAKIAK EUSKAL HERRIAN

zidanez, hura harrapatu eta torturatu egin zuten, ihes egitea lortu zuen arte: makietan 50 infiltratu zeudela onartu zien Zuluetak". Badirudi Zulueta Realeko atezainaren anaia zela, militar karguduna ofizioz, Rodríguezen arabera.

Hasieran ideologia ugari

Gerrilla bere osotasunean komunista zela pentsatu dute askok, baina hori ez zen hala; ez hasieran behintzat. 1944ko udan, Frantzia naziengandik askatzerakoan, alemaniarren aurka gerrillari talde dezentek ari ziren borrokan. "Ez zeramaten komunista izenik, soilik UNEren pean (Unión Nacional Española) zeuden", dio historialariak.

Hortaz, alemaniarren aurka borrokatu nahi zuen jende anitza zegoen makien artean, eta jende berri asko ere gehitu zitzaion gainera: "Sozialistak baziren, EAJko jendea ere bai, akaso ez oso konbentziturik, baina faxismoaren aurka borroka egiteko bide bakarra zelako sartutakoak, baita ANVko kide dezentek ere", azaldu du makietan adituak. Nolanahi ere, horietako batzuk gerrillatik irten ziren, EAJk sorturiko Gernika Batailoia osatuz; 1945ean nazien aurka borrokatu zuten Atlantiar kostaldean.

Gerrilla komunista kutsu handiagoa hartzen joan zen heinean, "pixkana euskaldun askok makiak utzi zituzten", nahiz eta 1945 hasieran oraindik komunistak ez ziren borro-

EGIZU HARPIDETZA
EGIOZU HARPIDETZA

Hego Euskal Herrian 145 € / Ipar Euskal Herrian 176 €

Izen-abizenak

Helbidea

Posta kodea Herria

Herrialdea

N.A./I.F.K.

Telefonia

e-posta

Kontu zenbakia (20 digitu)

Ikasle bazara (unibertsitate / euskaltegi) edo
Gazte Txartela baduzu %25eko deskontua harpidetzan.

943 37 15 45 · harpidetza@argia.com

Jaso lekuan
kobratu
SEILORIK EZ

argia

1-FD POSTA KUTXA
20160 LASARTE-ORIA
(GIPUZKOA)

TOLESTU

ERANTZUN KOMERTZIALA
Baimen zkia. 17352
(B.O.C. 22/99-06-02koa)

TOLESTU

TOLESTU

Eskuinean Víctor Lecumberri *Otxabiña* eibartar ezaguna, gerrilla operazioan parte hartu zuen buruetako bat. Ezkerrean Gaspar Álvarez gallartarra, gerrillariak lagundu zituen kidea. Biak atxilotu zituzten. Argazkia 1953an aterea dago, Kantabriako El Dueso presondegian.

kalariak baziren tartean: “Batzuetan, gezurra badirudi ere, bizitza aurrera ateratzeko modu bakarra zen hura. Izan ere, atzerritarra baldin bazinen garaiotako Frantzian, eta lanik gabea, nora joan ere ez zenuen”, gaineratu du Rodríguez. Hala ere, 1945etik aurrera komunistak baino ez ziren geratu talde horietan.

Euskal gerrillariak asturiarrekin

Euskadiko Gerrillari Erakundearen jarduna ez zela batere eraginkorra ikusi zuten PCEn 1945 urte erdialdean, eta Europako Mendietako gerrilla taldeari atxiki zioten Euskadikoa. Hala, asturiar makien artean bi euskal gerrillari talde zeuden.

Bi maki talde horiek Bizkaian jarduteko saiakera egin zuten 1946an. “Une horretan gerrillarietako batzuk ez dira asturiar mendietatik jaistera ausartuko. Azkenean, soilik bospasei maki joan ziren Bilbo aldera, Mateo Obraren gidaritzapean, baina poliziak berehalakoan atxilotu zituen”. Harrez geroztik

Euskal Herriko hainbat lekutan PCE arituko da borrokan, besteak beste bahiketaren bat eginez. Euskadiko Gerrillari Erakundea –aktiboki, bederen– desagertutzat eman zitekeen.

1947tik aurrera ez zen gerrilla armaturik antolatu diktaduraren aurka, baina bai ordea pertsonak Ipar Euskal Herrira igarotzeko sare bat. “Gidariak zituzten, Alderdi Komunistako pertsona adierazgarriak eta gerrillariak Frantziara bidaltzeko”.

Zehazki, euskal lurretan sortutako azken maki mugimendua 1962. urtekoa izan zen. *El Campesino* komunista “ez ortodoxoaren” taldea Iparraldetik Nafarroan sartu zen eta Guardia Zibilarekin topo egin ondoren borrokan aritu ziren. “Kronologikoki ekin-tza militar batzuk egiten jarraitu zuten, baina jada ez dira Euskadiko Gerrillari Erakundeak eginikoak. Andaluziar edo asturiar makiak dira, Frantziara itzuli nahian poliziei-kin eta soldaduekin tiroka”, adierazi du Rodríguez.

“Alaitasunez egin dut dena”

Victorio Vicuña, Eduardo Aparicio, Carmen Eixarch, Marichu Guridi, José Larreta, Ramón Santamaría, Vicente Arizaga... Askok dira Euskal Herrian maki izandakoak edo gerrillari lagundu ziotenak. “Batzuk oso bitalistak dira, idealen alde bizitza arriskatu behar dela zeharo konbentziturik daudenak, eta badira beste batzuk nahikoa triste bizi izan direnak azken urteotan, borroka horrek guztiak zer zentzu izan zuen pentsatzen dutenak. Sobiet Batasunaren erorketak iparririk gabe utzi zituen gehienak. Dena dela, guztiengandik ikas liteke asko”, dio horietako batzuk gertutik ezagutu dituen historialariak.

Ezbairik gabe, askatasunaren alde ahalegin handia egin zuten pertsonak dira denak, baina gizarteak zokoraturik utzi ditu: “Historiako galtzaile handienak dira komunistak: egin zuten gauzatariko batek ere ez du laguntza mediatikorik izan. Demokrazia heldutakoan, PSOEk bere mitoak jaso zituen, EAJk bere pertsonak, eta, komunistek soilik hildakoak zituzten astintzeko... Zoritzarrez, ahazturiko agureak izaten amaitu dute”.

Ahanzturaren zorigaitzari beste bat datorkio gainera: heriotzarena, gero eta gutxiago geratzen baitira gure artean: “Ez naiz ezertaz damutzen, eta guztia berriz egingo nuke”, onartu digu irmo Marcelo Usabiagak. Victorio Vicuña zenak ere honakoa esan zuen: “Begara, ni beti egon naiz egon behar nuen lekuan. Banekien bizia jokatzeko nuela, baina alaitasunez egin dut dena”. ■

